

ՀՀ բնակչության ֆինանսական վարքագծի վրա ազդող գործոնների փոխկապակցվածության գնահատումը

Հակոբյան Արմեն Ա.

«Ալբա բանկ» ԲԲԸ գլխավոր հաշվապահ
Տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր (Երևան, ՀՀ)
armen_hakobyan@hotmail.com

Գրիգորյան Էրիկ Մ.

«Աթենք» ՄՂԸ վերլուծաբան
Հաստատանի պետական տնտեսագիտական համալսարանի
Ֆինանսների անբիռնի ասպիրանտ (Երևան, ՀՀ)
erik_grigoryan@hotmail.com

ՀՏԳ. 336.7

Հիմնաբառեր. ֆինանսական վարքագիծ, ֆինանսական սթրես, ֆինանսական գրագիտություն, ֆինանսական բավարարվածություն, կառուցվածքային մոդել (SEM):

Оценка взаимосвязанности факторов, влияющих на финансовое поведение населения РА

Акопян Армен А.

Доктор экономических наук, профессор (Ереван, РА)
armen_hakobyan@hotmail.com

Григорян Эрик М.

Армянский государственный экономический университет
Аспирант кафедры финансов (Ереван, РА)
erik_grigoryan@hotmail.com

Абстракт. В настоящее время финансовое поведение населения является популярной темой в финансовой литературе. В эмпирических исследованиях в основном обсуждаются детерминанты финансового поведения, взаимосвязь между ними. Для сбора данных анализа в Армении был проведен опрос, объем выборки N = 511 (после очистки). Хотя в литературе упоминается множество детерминант финансового поведения, в данной статье в качестве независимых переменных были выбраны финансовый стресс, финансовая грамотность и финансовая удовлетворенность, а в качестве зависимой переменной — финансовое поведение. С одной стороны, анализ показал, что финансовый стресс не оказал существенного прямого влияния на финансовое поведение, с другой стороны, он оказал существенное влияние на финансовое поведение, опосредованное финансовой удовлетворенностью. Финансовый стресс оказал значительное влияние на финансовую удовлетворенность, взаимосвязь была отрицательной. И финансовая грамотность, и финансовая удовлетворенность оказали значительное влияние на финансовое поведение, и взаимосвязь была положительной. Полученные результаты могут быть полезны населению, финансовым учреждениям, финансовым консультантам, частному сектору, разработчикам экономической политики.

Ключевые слова: финансовое поведение, финансовый стресс, финансовая грамотность, финансовое удовлетворенность, структурная модель (SEM).

The Relationship Assessment of the Factors Affecting Financial Behavior of Population in the RA

Hakobyan Armen A.

Doctor of Economics, professor (Yerevan, RA)
armen_hakobyan@hotmail.com

Grigoryan Erik M.

Armenian State University of Economics
PhD student at finance department (Yerevan, RA)
erik_grigoryan@hotmail.com

Abstract. Currently, financial behavior of population is popular topic in finance literature. Empiric studies mostly discuss the determinants of the financial behavior, the relationship between them. To compile analysis data, a survey was conducted in Armenia, sample size N=511 (after cleaning). Although there are many determinants of financial behavior mentioned in literature, in this article, financial stress, financial literacy and financial satisfaction were chosen as independent variables and financial behavior as a dependent variable. On the one hand, the analysis proved that

financial stress had no significant direct impact on financial behavior, on the other hand it had significant impact on financial behavior mediated by financial satisfaction. Financial stress had significant impact on financial satisfaction, the relationship was negative. Both financial literacy and financial satisfaction had significant impact on financial behavior, and the relationship was positive. The obtained results may be of use to people, financial institutions, financial advisors, private sector and economic policymakers.

Keywords: financial behavior, financial stress, financial literacy, financial satisfaction, structural model (SEM).

Բնակչության ֆինանսական վարքագիծը ֆինանսների վերաբերյալ մասնագիտական գրականության ամենաքննարկվող հիմնախնդիրներից է: Ֆինանսական վարքագծի բարելավումը կարող է նպաստել մարդկանց բարեկեցությանը: Բնակչության կամ տնային տնտեսությունների վարքագծային ֆինանսների մասին էմպիրիկ հետազոտություններում առավել շատ դիտարկվում են դրանց վրա ազդող գործոնները ու ազդեցության չափը: Բացահայտելով ֆինանսական վարքագծի վրա ազդող գործոններն ու դրանց ազդեցության ուղղությունները՝ հնարավոր է դրանց մեծությունների փոփոխության միջոցով ազդեցություն ունենալ բնակչության ֆինանսական վարքագծի վրա, ֆինանսական վարքագիծը հաշվի առնելով իրականացնել ավելի իրատեսական ֆինանսական պլանավորում՝ միկրոմակարդակում (այդ թվում՝ ֆինանսական ինստիտուտներում), տնտեսական քաղաքականության մշակում՝ մակրոմակարդակում: Բնակչության ֆինանսական վարքագծի վրա ազդող գործոնները կամ դրա որոշիչները (դետերմինանտները) կարելի է տարանջատել մակրոտնտեսականի և միկրոտնտեսականի: ՀՀ-ում բնակչության ֆինանսական վարքագծի մակրոտնտեսական որոշիչների վերաբերյալ վերլուծությունները առավել մանրամասն կարելի է գտնել նշված հոդվածներում [1; 5], իսկ սույն հետազոտությունը կենտրոնացած է միկրոտնտեսական գործոնների վերլուծության, դրանց՝ ֆինանսական վարքագծի վրա ազդեցության գնահատման վրա: Բազմաթիվ են այն միկրոտնտեսական գործոնները, որոնք ազդում են մարդկանց ֆինանսական վարքագծի վրա, դրանցից կարելի է առանձնացնել ֆինանսական գրագիտությունը, ֆինանսական բավարարվածությունը, ֆինանսական վերաբերմունքը, ֆինանսական վերահսկողությունը, ֆինանսական սթրեսը և այլն [2; 10; 13; 14; 16]: Վերլուծության նպատակով բնակչության ֆինանսական վարքագծի վրա ազդող գործոններից ընտրվել են ֆինանսական սթրեսը, ֆինանսական գրագիտությունը և ֆինանսական բավարարվածությունը: Գործոնների ընտրությունը կատարվել է գրականությունում առկա հետազոտությունների հիման վրա, որտեղ հաճախ ընգծվում է նշված գործոնների և ֆինանսական վարքագծի միջև նշանակալի կապի առկայությունը [4; 7; 8; 10; 13; 14; 16]: Սույն հետազոտության նպատակն է բացահայտել և ցույց տալ ստորև 4

վարկածներում նշված կապերի ուղղությունները, դրանց նշանակալիությունը և ազդեցության չափը:

H₁. ֆինանսական սթրեսի և ֆինանսական վարքագծի միջև բացասական և նշանակալի կապ գոյություն ունի:

H₂. ֆինանսական գրագիտության և ֆինանսական վարքագծի միջև դրական և նշանակալի կապ գոյություն ունի:

H₃. ֆինանսական բավարարվածության և ֆինանսական վարքագծի միջև դրական և նշանակալի կապ գոյություն ունի:

H₄. ֆինանսական սթրեսի և ֆինանսական վարքագծի միջև կապը ֆինանսական բավարարվածության միջնորդությամբ է:

Նշված կապերը բացահայտելու նպատակով փոփոխականների վերաբերյալ տվյալներ են հավաքագրվել հարցման միջոցով, որն իրականացվել է 2021 թ.-ի դեկտեմբերից 2022 թ.-ի փետրվար ժամանակահատվածում: Հարցաթերթիկը բաղկացած է 5 բաժիններից («Ժողովրդագրական, սոցիալ-տնտեսական տվյալներ», «Ֆինանսական վարքագիծ», «Ֆինանսական գրագիտություն», «Ֆինանսական բավարարվածություն», «Ֆինանսական սթրես»), ընդհանուր 25 հարցերից: Հարցաթերթի նման կառուցվածքն ընտրվել է պիլոտային թեստ իրականացնելուց հետո: Հարցմանը մասնակցելու պարտադիր պայմաններ են եղել լինել ՀՀ ռեզիդենտ, 16 և բարձր տարիք ունենալ: Հարցմանը մասնակցել են ՀՀ բոլոր մարզերից և մայրաքաղաք Երևանից տարբեր սեռատարիքային խմբերում ընդգրկված, տարբեր մասնագիտություն, կրթական մակարդակ, զբաղվածություն ունեցող անձինք: Հարցման արդյունքներով ընտրանքը կազմել է N=517, որից 2-ը ջնջվել են սխալ կամ կրկնակի լրացման պատճառով, բացակայող պատասխաններով, կեղծ, տեխնիկական վրիպակներով կամ նույն արժեքով լրացված հարցաթերթիկներ չեն հայտնաբերվել: Տվյալների վերլուծության համար կիրառվել են Microsoft Excel 2019, IBM SPSS Statistics 26, IBM SPSS AMOS 26 համակարգչային ծրագրերը: IBM SPSS AMOS 26 վիճակագրական ծրագրի միջոցով իրականացվել է N=515 ընտրանքով տվյալների գնահատման մոդելի կամ սխեմայի (measurement model) կառուցում, որտեղ յուրաքանչյուր քառանկյուն (item / observed variable) ներառում է հարցաթերթից մեկ հարց, իսկ օվալում (latent variable) նշված յուրաքանչյուր գործոն բնութագրվում է իր հետ կապ ունեցող

քառանկյուններով, իսկ շրջաններում նշված e1, e2, ..., e19-ը մոդելի համապատասխան պատահական սխալի մեծություններն են [6, էջ 631; 11, էջ 623]: Ֆինանսական վարքագիծը, ֆինանսական գրագիտությունը, ֆինանսական սթրեսը և ֆինանսական բավարարվածությունը բնութագրվում են համապատասխանաբար 4, 6, 3 և 3 հարցերով: Ֆինանսական վարքագծին, ֆինանսական գրագիտությանը վերաբերող հարցերը գնահատվել են 0-ից 1 սանդղակով (0-ն՝ բացասական, 1-ը՝ դրական), ֆինանսական սթրեսին վերաբերող 2 հարցերը գնահատվել են 0-ից 1 սանդղակով, 1-ը՝ Լայքերթի 1-ից 7 սանդղակով, իսկ ֆինանսական բավարարվածությունը գնահատվել է Լայքերթի (Likert) 1-ից 5 և 1-ից 7 սանդղակներով, նաև 1-ից 10 սանդղակով, սակայն նշված բոլոր գնահատականները բերվել են 0-ից 1 սանդղակի: Երկկողմ ուղղվածությամբ սկզբները ցույց են տալիս փոփոխականների միջև կովարիացիան: Գնահատման մոդելի կառուցումից հետո իրականացվել է հաստատող գործոնային վերլուծություն (Confirmatory Factor Analysis կամ CFA), որի արդյունքում որոշ հարցեր դուրս են մղվել մոդելից, քանի որ դրանց ստանդարտացված գործոնային բեռնումները (standardized factor loading) փոքր են սահմանված նվազագույն 0.5-ից, ինչը նշանակում է, որ հեռացված փոփոխականների (հարցերի) և դրանց հիմքում ընկած գործոնի միջև կապը կամ կոռելյացիան համեմատաբար թույլ է, ոչ բավարար [12, էջ 9]: Գնահատման մոդելում արտացոլված փոփոխականները (հարցերը) համապատասխան նշանակումներով ամփոփված են

Աղյուսակ 1-ում այնպես, ինչպես և ձևակերպված են եղել հարցաթերթիկներում: Փոփոխականները բնութագրող հարցերը վերցված են տարբեր հետազոտություններում կիրառված հարցաթերթիկներից, որից հետո հեղինակների կողմից թարգմանվել են հայերեն [3, էջ 58; 2, էջեր 3463-3464; 9, էջեր 7-8]: Մոդելը կարող է գնահատվել առավելագույն հավանականության (maximum likelihood) մեթոդով գնահատելով յուրաքանչյուր գործոնը (նշված է օվալում) բնութագրող փոփոխականը (նշված է քառանկյան ներսում) [6, էջ 636]:

Աղյուսակ 1-ում այնպես, ինչպես և ձևակերպված են եղել հարցաթերթիկներում: Փոփոխականները բնութագրող հարցերը վերցված են տարբեր հետազոտություններում կիրառված հարցաթերթիկներից, որից հետո հեղինակների կողմից թարգմանվել են հայերեն [3, էջ 58; 2, էջեր 3463-3464; 9, էջեր 7-8]: Մոդելը կարող է գնահատվել առավելագույն հավանականության (maximum likelihood) մեթոդով գնահատելով յուրաքանչյուր գործոնը (նշված է օվալում) բնութագրող փոփոխականը (նշված է քառանկյան ներսում) [6, էջ 636]:

Աղյուսակ 1. Գնահատման մոդելում ներառված հարցերն ու դրանց նշանակումները

Փոփոխական (Construct)	Նշանակում	Հարց (Measure items)
Ֆինանսական վարքագիծ	ՖՎ 1	Ես վճարումները կատարում եմ ամբողջությամբ և ժամանակին:
Ֆինանսական վարքագիծ	ՖՎ 2	Խնայողություն ունե՞ք նշված տարբերակներից որևիցե ձևով՝ բանկերում, ընկերների, ընտանիքի և այլոց հետ, կանխիկ, ոսկիով:
Ֆինանսական վարքագիծ	ՖՎ 3	Դուք ներդրումներ կատարո՞ւմ եք. այլ անձանց բիզնեսում (օր.՝ հարևանի, ընկերոջ, բարեկամի) կամ օր.՝ անշարժ գույքի, հողի, թանկարժեք մետաղների և քարերի շուկաներում, արվեստում և այլն:
Ֆինանսական վարքագիծ	ՖՎ 4*	Նախորդ 12 ամիսների ընթացքում քանի՞ անգամ եք պարտքով գումար վերցրել (բացի տան անդամներից, օր.՝ վարկ):
Ֆինանսական գրագիտություն	ՖԳ 1	Ենթադրենք, որ ունեք 10,000 դրամ և պետք է բաժանեք 5 հոգու միջև: Որքա՞ն գումար կստանա նրանցից յուրաքանչյուրը, եթե բաժանեք հավասարաչափ:
Ֆինանսական գրագիտություն	ՖԳ 2	Ենթադրենք, որ կարիք ունեք պարտքով վերցնել 10,000 դրամ: Ըստ Ձեզ՝ վերադարձնելիս նշվածներից ո՞րն է ավելի նախընտրելի (փոքր գումար). 10,500 դրամը, թե՞ 10,000 դրամ՝ գումարած 3 տոկոսը:
Ֆինանսական գրագիտություն	ՖԳ 3	Ենթադրենք, որ հաջորդ 10 տարիների ընթացքում այն ապրանքների գները, որոնք գնում եք, կրկնապատկվելու են: Եթե Ձեր եկամուտն էլ է կրկնապատկվելու, ապա. Դուք ի վիճակի կլինեք գնել ավելի քիչ, քան այսօր, նույնքան, որքան այսօր, ավելին, քան այսօր:
Ֆինանսական գրագիտություն	ՖԳ 4	Ո՞րն է ավելի ապահով կամ քիչ ռիսկային. ներդնել Ձեր գումարը մեկ բիզնեսում կամ ակտիվում, ներդնել Ձեր գումարը մեկից ավելի բիզնեսներում կամ ակտիվներում:

Ֆինանսական գրագիտություն	ՖԳ 5	Ենթադրենք, որ բանկում ներդրել եք գումար, բանկը համաձայնել է ձեր խնայողական հաշվին տարեկան ավելացնել 15 տոկոս: Ըստ Ձեզ՝ բանկը երկրորդ տարում ավելի շատ գումար է ավելացնելու Ձեր խնայողական հաշվին, քան առաջին տարում, թե՛ նույնչափ:
Ֆինանսական գրագիտություն	ՖԳ 6	Ենթադրենք, որ Դուք ունեք 10,000 դրամ Ձեր խնայողական հաշվին, և բանկն այդ հաշվին տարեկան ավելացնում է 10 տոկոս: Որքա՞ն գումար Դուք կունենաք հաշվին 5 տարուց, եթե հաշվին մուտք կամ հաշվից ելք չկատարեք:
Ֆինանսական բավարարվածություն	ՖԲ 1*	Իմ անձնական ֆինանսների մասին մտածելը կարող է ինձ անհանգստություն պատճառել:
Ֆինանսական բավարարվածություն	ՖԲ 2	Երբ կազմում եք Ձեր եկամուտը ծախսելու ծրագիր, որքա՞ն հաճախ եք հետևում դրան:
Ֆինանսական բավարարվածություն	ՖԲ 3	Ընդհանուր առմամբ, որքանո՞վ եք բավարարված Ձեր ընթացիկ անձնական ֆինանսական վիճակով՝ հաշվի առնելով Ձեր ակտիվները, պարտքերը և խնայողությունները:
Ֆինանսական սթրես	ՖՍ 1	Ես չափազանց շատ պարտքեր ունեմ այս պահին:
Ֆինանսական սթրես	ՖՍ 2	Վերջին 12 ամիսների ընթացքում պարտատերերից կամ պարտքի հավաքագրման բաժիններից Ձեզ հետ կապ հաստատե՞լ են:
Ֆինանսական սթրես	ՖՍ 3	Իմ ֆինանսները քննարկելը կարող է ստիպել, որ սիրտս արագ բաբախի, կամ՝ սթրես զգամ:

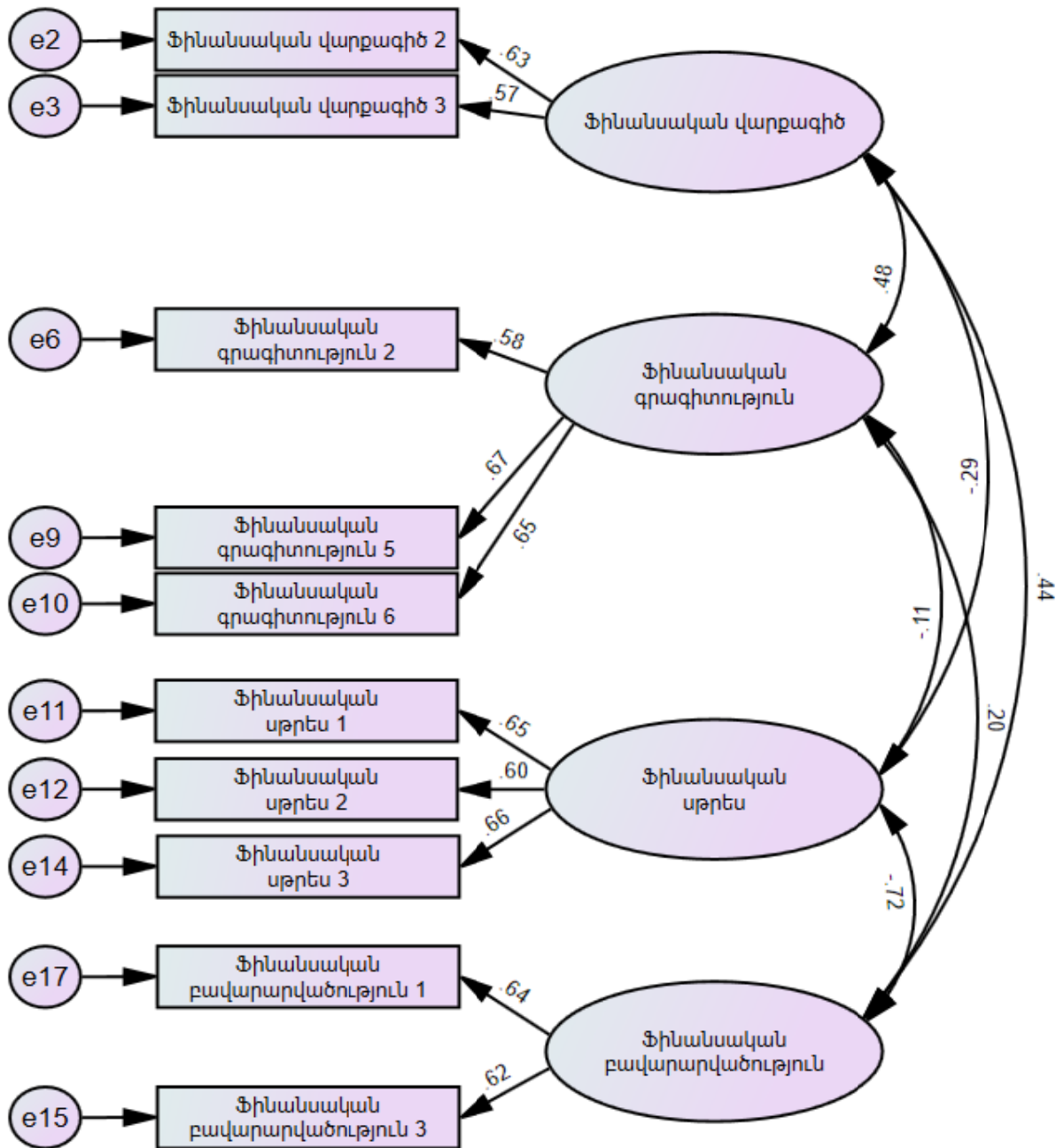
* Հարցերի արժեքները շրջվել են (օր.՝ 0-ն դարձել է 1): Աղյուսակը կազմվել է հեղինակների կողմից:

Մոդելի կազմման գործընթացում տվյալների վավերականության (validity), հուսալիության (reliability), տվյալների համապատասխանության (goodness of fit), նորմալ բաշխման և եզրային արժեքների (outlier) ստուգման արդյունքում մոդելի որակի բարելավման նպատակով անհրաժեշտություն է առաջացել ստացված Մահալանոբիսի հեռավորության արժեքների հիման վրա ընտրանքից հեռացնել 4 եզրային արժեքներ (պատասխաններ 84, 247, 284 և 429), որից հետո նորից իրականացնել հաստատող գործոնային վերլուծություն (CFA), սակայն N=511 ընտրանքով [6, էջ 631; 11, էջ 622]: Նշված ընտրանքի ծավալը ներկայացուցչական է (մեծ է 385-ից), ստացված արդյունքները հնարավոր է տարածել ՀՀ բնակչության վրա: Իրականացված գործողություններից հետո ստացվել է Գծապատկեր 1-ում ներկայացված տեսքը:

Գործոնային վերլուծության ընթացքում, բացի գործոնային բեռնումներից և եզրային

արժեքներից, ուշադրություն է պետք դարձնել մի շարք այլ ախտորոշիչ ստուգումների (diagnostic test), ինչպիսիք են վավերականության, հուսալիության վերլուծությունը, տվյալների համապատասխանության, նորմալության ստուգումները:

Առանձնացվում են վավերականության երկու տեսակ՝ համամետ վավերականություն (convergent validity) և տարբերակիչ վավերականություն (discriminant validity) [15, էջ 6]: Համամետ վավերականությունը տեղի ունի, քանի որ ստանդարտացված գործոնային բեռնումները 0.5-ից մեծ են (ցույց են տրված Գծապատկեր 1-ում օվալից դեպի քառանկյուն ուղղված սլաքներին կից), գործոնները վիճակագրորեն նշանակալի են 5% նշանակալիության մակարդակում, փոփոխականների համակցված հուսալիությունը (composite reliability) մեծ է 0.6-ից, մեծ է նաև ստանդարտ շեղման (average variance extracted) ցուցանիշից [15, էջ 6]:

Գծապատկեր 1. Հաստատող գործոնային վերլուծության (CFA) աղյուծքների (գործոնները ստանդարտացված են)¹

Տարբերակիչ վավերականության գնահատման համար իրականացվել է հետերոտրիտ-մոնոտրիտ կոռելյացիաների հարաբերակցության (heterotrait-monotrait ratio of correlations կամ HTMT) վերլուծություն, որն ամփոփված է

Աղյուսակ 2-ում: Ակնհայտ է, որ նշված արժեքները փոքր են 0.85-ից, ինչը նշանակում է, որ տարբերակիչ վավերականությունը նույնպես տեղի ունի:

Աղյուսակ 2. Հետերոտրիտ-մոնոտրիտ կոռելյացիաների հարաբերակցության (HTMT) գործակիցները

	Ֆինանսական վարքագիծ	Ֆինանսական գրագիտություն	Ֆինանսական սթրես	Ֆինանսական բավարարվածություն

¹ Այս և մնացած գծապատկերները և աղյուսակները կազմվել են հեղինակների կողմից, տվյալներն արտահանվել են IBM SPSS AMOS 26 համակարգչային ծրագրից:

Ֆինանսական վարքագիծ	-	0.488	0.266	0.445
Ֆինանսական գրագիտություն	0.488	-	0.104	0.202
Ֆինանսական սթրես	0.266	0.104	-	0.701
Ֆինանսական բավարարվածություն	0.445	0.202	0.701	-

Տվյալների համապատասխանության ստուգման համար հաշվի են առնվում մի շարք ցուցանիշների արժեքներ, որոնք, համեմատելով

գրականությունում ընդունված նորմաների հետ, հնարավոր է եզրակացություն կատարել:

Աղյուսակ 3-ից կարելի է հասկանալ, որ ստացված արդյունքները բավարար են [6, էջեր 639-647; 11, էջ 646]:

Աղյուսակ 3. Տվյալների համապատասխանության նորմաները և հաշվարկային արդյունքները. հաստատող գործոնային վերլուծություն

Տվյալների համապատասխանություն	Համեմատություն	Նորմա	Հաշվարկային արժեք	Արդյունք
CMIN/df	<	5.00	3.711	Բավարար է
CFI	>	0.90	0.909	Բավարար է
IFI	>	0.90	0.911	Բավարար է
PNFI	>	0.50	0.568	Բավարար է
PCFI	>	0.50	0.586	Բավարար է
RMSEA	<	0.08	0.073	Բավարար է
SRMR	<	0.08	0.049	Բավարար է

Ինդեքսների և դրանց հապավումների վերաբերյալ մանրամասն՝ [6, էջեր 639-647; 11, էջ 646]:

Նորմալ բաշխման վերաբերյալ կարող ենք նշել, որ միագործոն ասիմետրիա (skewness) և էքսցես (kurtosis) չեն հայտնաբերվել, իսկ բազմագործոն էքսցեսի արժեքն է 1.833 (փոքր է 5-ից), իսկ բազմագործոն նորմալության կրիտիկական հարաբերակցությունը (c. r.)՝ 1.338 (փոքր է 1.96-ից): Բոլոր ցուցանիշները հավաստում են նորմալ բաշխման առկայությունը: Վերը նշված եզրային արժեքների հեռացումից հետո (Մահալանոբիսի հեռավորությունը մեծ էր 26-ից) այլ եզրային արժեքներ չեն հայտնաբերվել:

Վերը նշված ախտորոշիչ ստուգումներից և հաստատող գործոնային վերլուծության իրականացումից հետո կարելի է իրականացնել կառուցվածքային հավասարման մոդելավորում (structural equation modeling կամ SEM) [6, էջ 649]:

Նախ, ինչպես հաստատող գործոնային վերլուծության դեպքում, այնպես էլ կառուցվածքային մոդելի կազմման ժամանակ անհրաժեշտ է ստուգել տվյալների համապատասխանությունը կառուցված մոդելին:

Աղյուսակ 4-ից երևում է, որ տվյալները համապատասխանում են կառուցվածքային մոդելին, աղյուսակում ներառված բոլոր

ցուցանիշների հաշվարկային արժեքները բավարարում են նորմային նկատմամբ նշված պայմաններին:

Աղյուսակ 4. Տվյալների համապատասխանության նորմաները և հաշվարկային արդյունքները. կառուցվածքային մոդել (SEM)

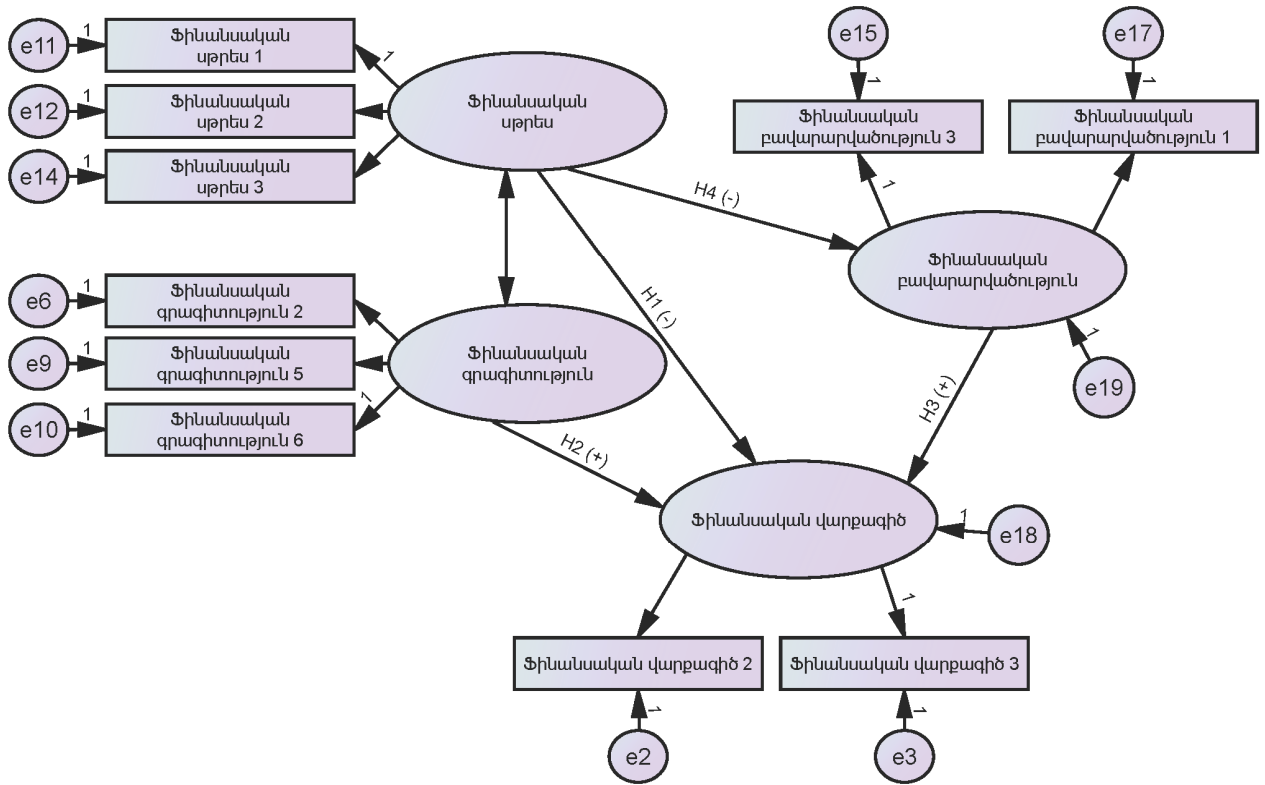
Տվյալների համապատասխանություն ¹	Համեմատություն	Նորմա	Հաշվարկային արժեք	Արդյունք
CMIN/df	<	5.00	3.570	Բավարար է
GFI	>	0.90	0.955	Բավարար է
AGFI	>	0.80	0.921	Բավարար է
CFI	>	0.90	0.908	Բավարար է
IFI	>	0.90	0.910	Բավարար է

¹ Ինդեքսների և դրանց հապավումների վերաբերյալ մանրամասն՝ [6, էջեր 639-647; 11, էջ 646]:

PNFI	>	0.50	0.605	Բավարար է
PCFI	>	0.50	0.626	Բավարար է
RMSEA	<	0.08	0.071	Բավարար է
SRMR	<	0.08	0.050	Բավարար է

Գծապատկեր 2-ում ներկայացված են (սլաքների տեսքով) սույն հետազոտությունում առաջ

քաշված 4 վարկածները և կառուցվածքային մոդելի հայեցակարգային տարրերակը:

Գծապատկեր 2. Կառուցվածքային մոդելի հայեցակարգային տարրերակ

Կառուցվածքային մոդելի հայեցակարգային տարրերակում պատկերված են գործոնները, դրանք բնութագրող փոփոխականները, գործոնների միջև փոխադարձ կապերն ու դրանց ուղղությունները՝ վարկածների համապատասխան նշանակումներով:

Աղյուսակ 5-ում, որտեղ առանձին ներկայացված են ուղիղ, անուղղակի և ընդհանուր էֆեկտների նշանակալիությունը, կապի առկայության դեպքում նաև դրա

Գործոնների փոխկապակցվածության բնույթն ու ուղղությունները մերժելու կամ ընդունելու համար իրականացվել է դրանց վիճակագրական ստուգում, որոնց արդյունքներն ամփոփված են

ուղղությունը: Առաջին վարկածի դեպքում կապն անուղղակի է, բացասական, մինչդեռ մնացած բոլոր վարկածների դեպքում ուղիղ կապ է առկա:

Աղյուսակ 5. Առաջադրված վարկածների ստուգումը և դրանց արդյունքները

Վարկած	Անկախ փոփոխական	Կախյալ փոփոխական	Ընդհանուր էֆեկտ		Անուղղակի էֆեկտ		Ուղիղ էֆեկտ		Արդյունք
			p-արժեք	Կապ	p-արժեք	Կապ	p-արժեք	Կապ	
H ₁	Ֆինանսական սթրես	Ֆինանսական վարքագիծ	0.000	(-), նշանակալի	0.000	(-), նշանակալի	0.735	Ոչ նշանակալի	Անուղղակի կամ միջնորդավորված կապ
H ₂	Ֆինանսական գրագիտություն	Ֆինանսական վարքագիծ	0.001	(+), նշանակալի	-	-	0.001	(+), նշանակալի	Ուղիղ կապ

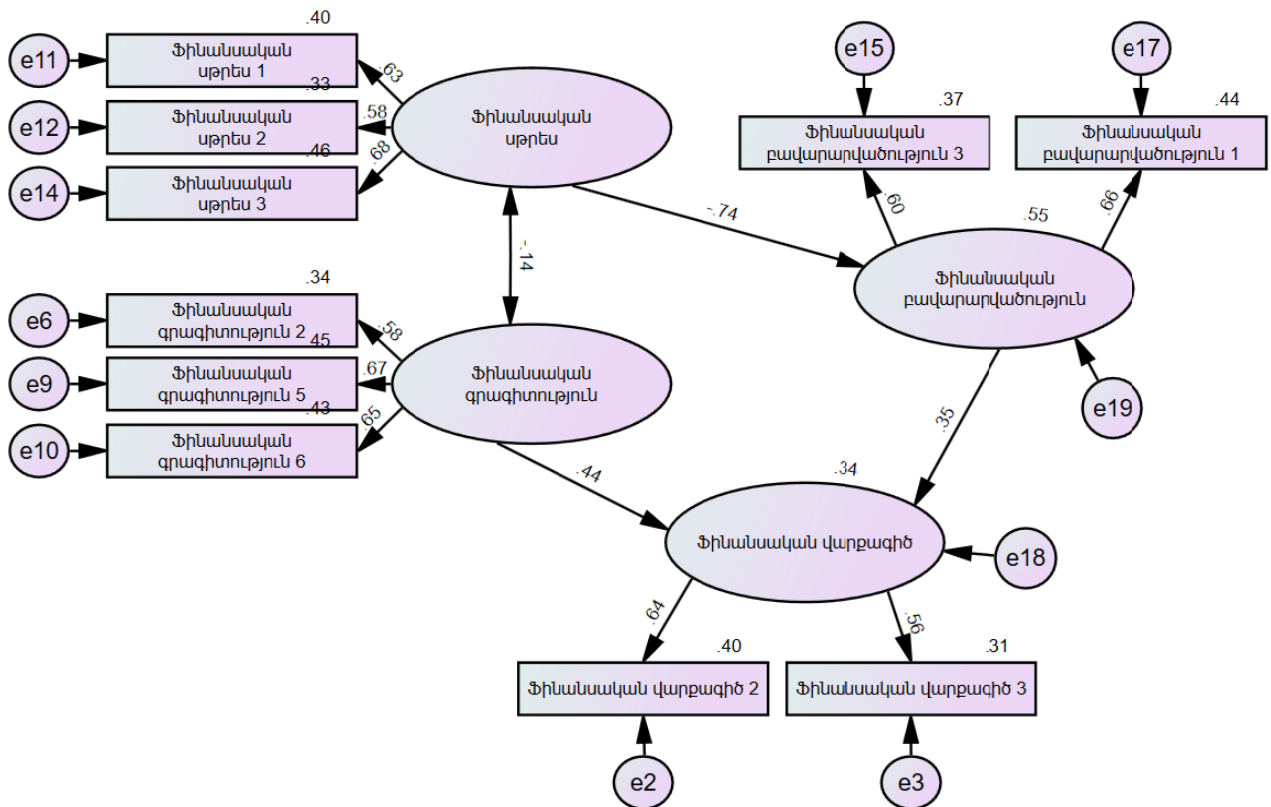
H ₃	Ֆինանսական բավարարվածություն	Ֆինանսական վարքագիծ	0.001	(+), նշանակալի	-	-	0.001	(+), նշանակալի	Ուղիղ կապ
H ₄	Ֆինանսական սթրես	Ֆինանսական բավարարվածություն	0.001	(-), նշանակալի	-	-	0.001	(-), նշանակալի	Ուղիղ կապ

Աղյուսակ 6-ում արտացոլված գործակիցներից ևս տեսանելի է, որ ֆինանսական սթրեսի և ֆինանսական բավարարվածության միջև կապը բացասական է, այսինքն՝ ֆինանսական սթրեսի ավելացմանը զուգընթաց նվազում է ֆինանսական բավարարվածությունը, իսկ ֆինանսական բավարարվածության, ֆինանսական գրագիտության բարձրացմանը զուգընթաց դրական ֆինանսական վարքագիծ է դրսևոր-

վում: Ընդ որում, ֆինանսական սթրեսի միավոր աճի դեպքում, ֆինանսական բավարարվածությունը նվազում է 0.591 կետով, ֆինանսական բավարարվածության և ֆինանսական գրագիտության միավոր բարձրացման դեպքում ֆինանսական վարքագիծը դրական տեղաշարժ է ունենում համապատասխանաբար 0.464 և 0.295 կետով: Նշված փոփոխությունները վիճակագրորեն նշանակալի են անգամ 0.1% նշանակալիության մակարդակում:

Աղյուսակ 6. Ռեգրեսիայի կոեֆիցիենտները (ստանդարտացված) և ստանդարտ սխալը

Ազդեցություն		Կշիռ	Ստանդարտ սխալ	Կրիտիկական հարաբերակցություն	Վարկած
Ֆինանսական բավարարվածություն	<- Ֆինանսական սթրես	-0.591	0.078	-7.626	H ₄ (-)
Ֆինանսական վարքագիծ	<- Ֆինանսական բավարարվածություն	0.464	0.113	4.113	H ₃ (+)
Ֆինանսական վարքագիծ	<- Ֆինանսական գրագիտություն	0.295	0.06	4.887	H ₂ (+)

Պատկեր 3. Կառուցվածքային մոդելի (SEM) արդյունքները (կշիռները ստանդարտացված են)

Ինչպես ներկայացված է Գծապատկեր 3-ում, բնակչության ֆինանսական վարքագծի վարիացիան 34%-ով բացատրվում է մոդելում ներառված գործոններով, իսկ ֆինանսական բավարարվածության վարիացիան՝ 55%-ով ֆինանսական սթրեսով: Կառուցվածքային մոդելը ցույց է տալիս, որ նշված գործոններն առանցքային են ՀՀ-ում բնակչության ֆինանսական վարքագիծն ուսումնասիրելու տեսանկյունից, քանի որ ֆինանսական սթրեսը ֆինանսական բավարարվածության միջոցով, իսկ ֆինանսական գրագիտությունն ու ֆինանսական բավարարվածությունն ուղղակիորեն նշանակալի ազդեցություն ունեն բնակչության ֆինանսական վարքագծի վրա:

Կատարված ուսումնասիրություններից, վերլուծությունից և արձանագրված արդյունքներից կարելի է կատարել մի շարք եզրակացություններ:

- H_2 , H_3 , H_4 վարկածների հաստատումը ցույց է տալիս, որ մոդելում ներառված գործոնները ֆինանսական վարքագծի էական որոշիչներ են (բացատրում են ֆինանսական վարքագծի վարիացիայի 34%-ը):

- Զանի որ ֆինանսական սթրեսը առավել բնորոշ է բնակչության ցածր եկամուտ ունեցող հատվածին և ֆինանսական բավարարվածության միջոցով նշանակալի ազդեցություն է ունենում ֆինանսական վարքագծի վրա (ոչ ուղղակիորեն), վերջինի բարելավման տեսանկյունից բնակչության շրջանում ֆինանսական սթրեսի առկայությունը հիմնախնդիր է գործազրկության և աղքատության բարձր մակարդակի պայմաններում:

- Միաժամանակ ֆինանսական բավարարվածությունը, նշանակալի ազդեցություն ունենալով ֆինանսական վարքագծի վրա (1% փոփոխությունը հանգեցնում է ֆինանսական վարքագծի 0.464% փոփոխության), հնարավոր է բարձրացնել հատկապես բնակչության եկամուտների աճի հաշվին:

- Ֆինանսական գրագիտությունը նույնպես էական է պատասխանատու ֆինանսական վարքագծի խթանման համար (1% փոփոխությունը հանգեցնում է ֆինանսական վարքագծի 0.295% փոփոխության): Դա հնարավոր է իրականացնել անձնական ֆինանսական միջոցների կառավարման հմտությունների բարելավման, ֆինանսական գիտելիքների ավելացման միջոցով, այլ կերպ ասած՝ ֆինանսական կրթության միջոցով, որտեղ կարևորվում է ոչ միայն դպրոցների, համալսարանների, այլև ֆինանսական ինստիտուտների դերը:

- Ֆինանսական գրագիտությունն առավել էական ազդեցություն ունի ֆինանսական վարքագծի վրա, քան քննարկված մյուս գործոնները, ինչը ևս մեկ անգամ ընդգծում է

կրթական համակարգում բարեփոխումների կարևորությունը, մասնավորապես վարքագծային ֆինանսների մասնագետների պատրաստումը և ուսումնական ծրագրերում վարքագծային ֆինանսների վերաբերյալ դասընթացների ներդրումը կարող են ֆինանսական գրագիտության բարձրացման և ֆինանսական վարքագծի բարելավման դրական սկիզբ և ազդակ լինել:

Այսպիսով, հետազոտության արդյունքում բացահայտվեցին, որ ֆինանսական սթրեսը ֆինանսական բավարարվածության միջոցով բացասական, իսկ ֆինանսական գրագիտությունն ու ֆինանսական բավարարվածությունն ուղղակի և դրական վիճակագրորեն նշանակալի (0.1% նշանակալիության մակարդակում) ազդեցություն են ունենում բնակչության ֆինանսական վարքագծի վրա: Ստացված արդյունքները կարող են օգտակար լինել բնակչությանը, կրթական և ֆինանսական ինստիտուտներին, տնտեսական քաղաքականություն մշակողներին:

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. **Գրիգորյան, Է.** (2021). ՀՀ ռեզիդենտ տնային տնտեսությունների վարկավորման վարքագծի վրա ազդող սոցիալ-տնտեսական գործոնների գնահատում. *Պատմություն և քաղաքականություն գիտական հանդես*, 15(4), 153-161.
2. **Chauhan, S., & Indapurkar, K.** (2020). Interplay of Financial Knowledge and Psychological Factors on Financial Behavior: Evidence from Urban India. *International Journal of Scientific & Technology Research*, 9(4), 3461-3468.
3. **Dew, J., & Xiao, J. J.** (2011). The Financial Management Behavior Scale: Development and Validation. *Journal of Financial Counseling and Planning*, 22(1), 43-59.
4. **Dew, J., & Xiao, J. J.** (2013). Financial Declines, Financial Behaviors, and Relationship Satisfaction during the Recession. *Journal of Financial Therapy*, 4(1), 1-20. doi:10.4148/jft.v4i1.1723
5. **Grigoryan, E. M.** (2021). Impact of Socioeconomic Factors on the Saving Behavior of the RA Resident Households. *Messenger of ASUE*, 2021(5), 22-34. doi:10.52174/1829-0280_2021_5_22
6. **Hair JR., J. F., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E.** (2010). *Multivariate Data Analysis* (7 խմբ.). Pearson Prentice Hall.
7. **Hasibuan, B. K., HR, W. A., & Lubis, Y. M.** (2018). Financial Literacy and Financial Behavior as a Measure of Financial Satisfaction. *Advances in Economics, Business and Management Research (AEBMR)*, 46, 503-507.
8. **Henager, R., & Cude, B. J.** (2016). Financial Literacy and Long- and Short-Term Financial Behavior in Different Age Groups. *Journal of Financial Counseling and Planning*, 27(1), 3-19. doi:10.1891/1052-3073.27.1.3

9. **Lee, Y. G., & Dustin, L.** (2021). Explaining Financial Satisfaction in Marriage: The Role of Financial Stress, Financial Knowledge and Financial Behavior. *Marriage & Family Review*, 1-25. doi:10.1080/01494929.2020.1865229
10. **Mandell, L., & Klein, L. S.** (2009). The Impact of Financial Literacy Education on Subsequent Financial Behavior. *Journal of Financial Counseling and Planning*, 20(1), 15-24.
11. **Meyers, L. S., Gamst, G., & Guarino, A. J.** (2017). *Applied Multivariate Research: Design and Interpretation* (3 изд.). SAGE Publications, Inc.
12. **Mien, N. T., & Thao, T. P.** (2015). Factors Affecting Personal Financial Management Behaviors: Evidence from Vietnam. *Second Asia-Pacific Conference on Global Business, Economics, Finance and Social Sciences (AP15Vietnam Conference)*. Danang-Vietnam.
13. **Owusu, G. M.** (2021). Predictors of Financial Satisfaction and Its Impact on Psychological Wellbeing of Individuals. *Journal of Humanities and Applied Social Sciences*, 1-18. doi:10.1108/JHASS-05-2021-0101
14. **Robb, C. A., & Woodyard, A. S.** (2011). Financial Knowledge and Best Practice Behavior. *Journal of Financial Counseling and Planning*, 22(1), 60-70.
15. **Sharif, S. P., & Nia, H. S.** (2018). *Structural Equation Modeling with AMOS*. Tehran: Artin Teb.
16. **Stolper, O. A., & Walter, A.** (2017). Financial Literacy, Financial Advice, and Financial Behavior. *Journal of Business Economics*, 581-643. doi:10.1007/s11573-017-0853-9.

Сдана/Հանձնվել է՝ 10.03.2022

Рецензирована/Գրախոսվել է՝ 24.03.2022

Принята/Ընդունվել է՝ 28.03.2022